

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com. ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 3, 2020 | 26.03.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.3.1](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.1)

УДК 330.3:504

Є. П. Желібо,

*д. х. н., професор, професор кафедри товарознавства та техногенно-екологічної безпеки,
Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь
ORCID: 0000-0001-5828-6396*

Л. П. Гацька,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID: 0000-0003-1704-1768*

Т. О. Мурована,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID: 0000-0001-6285-7681*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ye. Zhelibo

*Doctor of Chemical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Commodity Science and Technogenic and Ecological Safety,
University of State Fiscal Service of Ukraine, Irpin*

L. Hatska

*PhD in Economics, Docent of Department of Environmental Management and Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv*

T. Murovana

*PhD in Economics, Docent of Department of Environmental Management and Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv*

DEVELOPMENT PROSPECTS OF ENVIRONMENTAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

У статті проаналізовано необхідність (глобальні тренди і національні переваги) та можливості (наявний потенціал) для інтенсивного розвитку екологічного підприємництва в Україні. Розглянуто такі перспективні напрямки, як екологізація системи управління підприємств і організацій шляхом формування корпоративної системи екологічного менеджменту та сертифікації її за стандартом ISO14001; екологізація процесу виробництва шляхом запровадження технологій ресурсоефективного і більш чистого виробництва; формування ланцюгів поставок і перехід до циркулярної економіки, зокрема – шляхом використання біологічних промислових відходів як сировини для альтернативної енергетики; управління поводженням з відходами (роздільний збір, переробка та вторинне використання, сучасні методи утилізації відходів); виробництво екологічних товарів/послуг, в першу чергу – органічного сільського господарства. Доведено, що у вітчизняному органічному підприємстві надзвичайно великою є роль малого та середнього бізнесу, а виробництво

органічної продукції має суттєвий потенціал для розвитку та займає лідируючі позиції серед інших напрямків екологізації підприємницької діяльності. Стверджується, що темпи поширення екологічного підприємництва в Україні стримує недосконала правова база, відсутність фінансування та механізмів підтримки і стимулювання підприємців. Зроблено висновок, що розвиток екологічного підприємництва має беззаперечні переваги, орієнтований на економічну стабільність, є стратегічним завданням для України і може розраховувати на суттєву підтримку європейського співтовариства та міжнародних організацій.

This article analyzes the necessity (global trends and national advantages) and the opportunities (available potential) for the intensive development of environmental entrepreneurship in Ukraine. The following perspective directions are reviewed: greening of the management system of enterprises and organizations through the formation of the corporate environmental management system and its certification according to the ISO14001 standard; greening of the production process through the introduction of technologies of resource-effective and cleaner production; the formation of supply chains and the transition to a circular economy, in particular through the use of biological industrial wastes as raw materials for alternative energy; waste management (separate collection, recycling, modern waste management methods); production of ecological goods / services, first of all - organic agriculture. It is proved that the role of small and medium-sized businesses is extremely important in domestic organic entrepreneurship, and the production of organic products has significant potential for development and occupies a leading position among other areas of greening entrepreneurial activity. In particular, Ukraine ranks first in the Eastern European region in terms of organic arable land.

It is argued that the pace of eco-entrepreneurship in Ukraine is hampered by an imperfect legal framework, lack of funding and mechanisms to support and encourage entrepreneurs. It is determined that in order to overcome the constraints it is necessary to coordinate the interaction of all subjects of environmental activity, their consolidation on the formation of the national system of development of environmental entrepreneurship, the development of a strategy for innovative development of environmental entrepreneurship in Ukraine in the context of globalization challenges. It is concluded that the development of environmental entrepreneurship has undeniable advantages, is oriented towards economic stability, is a strategic task for Ukraine and can count on the significant support of the European community and international organizations.

Ключові слова: екологічне підприємництво; «зелений» бізнес; екологічні товари; ресурсоефективне і більш чисте виробництво; органічне сільське господарство; циркулярна економіка.

Keywords: environmental entrepreneurship; Green business; environmental goods; resource efficient and cleaner production; organic farming; circular economy.

Постановка проблеми. Високі темпи економічного зростання є пріоритетною метою і прямим завданням уряду України для виходу з кризи та забезпечення європейської інтеграції економіки нашої держави. Тільки підйом ділової та інвестиційної активності може в перспективі забезпечити збільшення кількості робочих місць, скорочення бідності, соціальної нерівності та сформувані умови для подальшого досягнення стратегічних макроекономічних цілей і переходу на новий етап суспільного розвитку. Проте з іншого боку, надмірна концентрація уваги на постійному зростанні економічних показників може привести до критичного забруднення довкілля, виснаження запасів корисних копалин, руйнування екосистем і зростання соціальних та екологічних конфліктів. Така ситуація відома як дилема економічного зростання: людство одночасно потребує і збільшення, і скорочення темпів економічного росту. Вирішення цієї дилеми можливе за умови зміни традиційних поглядів на економічне зростання, прийняття нової парадигми сталого росту і збалансованого розвитку та формування екологічного підприємництва як основи цієї нової парадигми.

Особливої актуальності дані питання набувають для України, яка сьогодні знаходиться у центрі геополітичних та глобальних економічних інтересів багатьох розвинутих країн. В цих умовах розвиток екологічного підприємництва може мати синергетичний ефект: забезпечить ріст виробництва, зайнятості, підвищення рівня життя населення, а також завдяки екологічному спрямуванню бізнесу – економію ресурсів та інноваційний розвиток в колі стратегічних інтересів європейських держав, що сприятиме інтеграції України до

світового економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове визначення сутності, форм та визначальних характеристик екологічного підприємництва почало формуватись в 90-і роки 20-го століття як відповідь науковців на суспільний виклик щодо необхідності зміни парадигми економічного розвитку. За вдалим висловом Г.Берле, зелене підприємництво бере на себе відповідальність за «створення світу, про який ми мріємо»[15]. Теоретичний дискурс щодо сутності та мотивів екологізації підприємництва ведеться в роботах багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, С.Андерберг, Дж.Прерна, Дж.Прагаті розглядають виникнення зелених підприємств як ініціативну реакцію бізнес-структур на провали ринку та запити споживачів на чисті товари та технології їх виробництва. Ю.Хайшен, Р.Хант Брет говорять про вимушену екологізацію внаслідок тиску зовнішніх стейкхолдерів та посилення жорсткості державної екологічної політики. Дж.К.Біндер, Ф.Бельц, Б.Кохен, С.Краус та ін. розглядають екологічне підприємництво як один з вимірів та матеріальну основу сталого розвитку в тісному взаємозв'язку економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності підприємницьких структур. Концептуалізації та структуруванню екологічного підприємництва присвячені роботи С.Шалтеггера, М.Чаптера, Т.Дена, Дж.МакМуллена, А.Пастакії та вітчизняних вчених Л.Мельника, О.Борвика, Є.Какутич, Т.Харченко, Ю.Сагайдак.

Різноманітність теоретичних підходів та динамічні зміни практики застосування інструментів і методів екологічного підприємництва, швидкий прогрес в технічній та економічній сфері, що постійно створює нові можливості та виклики, потребують подальших розробок, продовження наукових досліджень щодо сутності, моделей, напрямків та переваг екологічного підприємництва як в глобальному масштабі, так і в непростих умовах розбудови економіки України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка поточного стану та визначення проблем і перспективних напрямків розвитку екологічного підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальний ринок для чистих технологій та «зелених» видів підприємницької діяльності наразі перебуває на стадії свого становлення, тому немає одностайності щодо його вивчення та характеристики. Протиріччя у методах підрахунку не дають можливості оперувати точними статистичними даними для аналізу. Поточні оцінки сучасного світового екологічного ринку коливаються у межах від 900 млрд. дол. до 3,5 та більше трлн. дол.(1990 р. – 200 млрд. дол.) За оцінками Plunkett Research, ринок екологічно чистих видів діяльності, товарів та послуг в 2016 році становив біля 5% світового ВВП, або приблизно 3,78 трлн дол [17] Глобальна торгівля екологічними товарами щорічно становить близько 1трлн. дол. США і швидко зростає [14].

Динаміку європейського ринку екологічних товарів та послуг за видами продукції зображено на рис. 1.

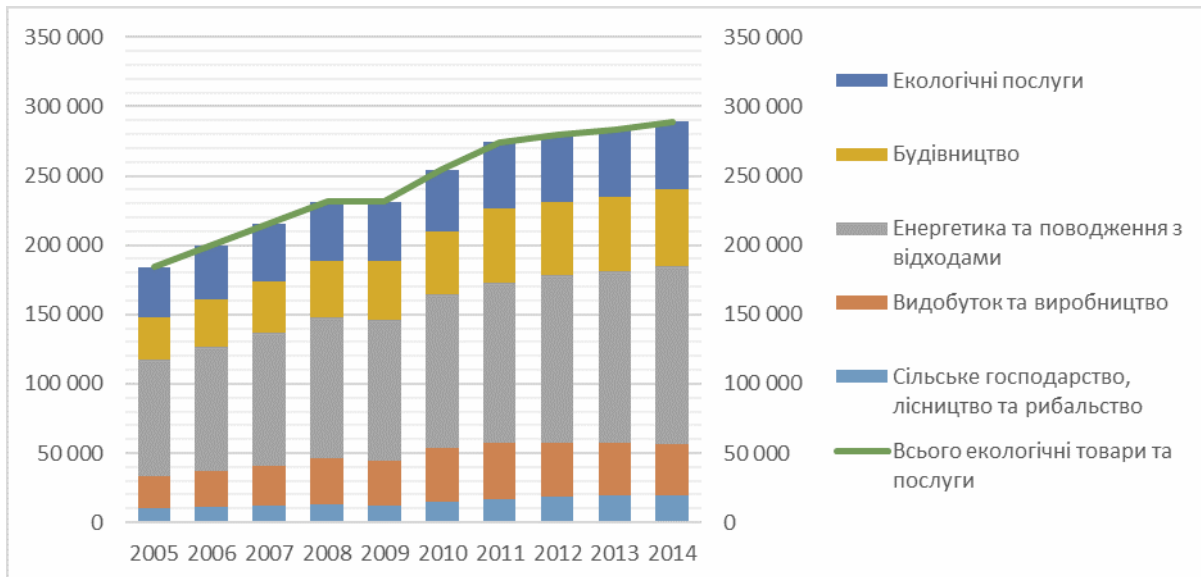

Рис. 1. Динаміка виробництва сектору екологічних товарів та послуг за видами продукції, ЄС-28, 2000-2014 рр. (% Від ВВП) [11]

В країнах ЄС переважна частка екологічних товарів та послуг - понад 80% загальної кількості – продукується в підприємницькому секторі та реалізується на ринку, тому роль екологічного підприємництва тут дуже висока.

Екологічне підприємництво - це ініціативна господарська діяльність щодо свідомого вирішення екологічної проблеми (потреби) через реалізацію новаторських підприємницьких ідей із застосуванням методів та технологій, що здійснюють позитивний вплив на довкілля та соціум, є економічно стійкою і здійснюється з метою отримання прибутку від реалізації екологічних товарів та послуг. Екологічне підприємництво тісно пов'язане із формуванням екологічної свідомості суспільства та може бути реалізоване у будь-якій сфері економіки.

Україна має величезний потенціал для розвитку екологічного підприємництва. Сьогоднішній стан економіки з застарілими технологіями, нагальною необхідністю скорочення ресурсної й енергетичної залежності основних галузей промисловості країни дає змогу оцінити потенціал зелених послуг і технологій в нашій державі у розмірі понад 120 млрд євро, в т.ч – у сфері енергетики – 119 млрд євро, поводження з відходами – 831 млн євро, водозабезпечення - 600 млн євро [19]. Крім цього, вигідне географічне положення України в центрі Європи, поряд з іншими перевагами, створює серйозну зацікавленість європейських держав у дотриманні українськими товаровиробниками екологічних вимог, застосуванні чистих технологій і збереженні чистоти спільного природного середовища. Тому розвиток екологічного підприємництва має беззаперечні переваги, орієнтований на економічну стабільність, є стратегічним завданням для України і може розраховувати на суттєву підтримку європейського співтовариства та міжнародних організацій.

З огляду на це, впровадження «зеленого» бізнесу в Україні сприятиме розв'язанню багатьох еколого-економічних проблем, що сьогодні стримують економічне зростання в країні. Становлення цього напряму діяльності може дати низку економічних вигод, як-то: створення нових робочих місць; збільшення надходжень до бюджету за рахунок зростання кількості підприємств та обсягів виробництва; вихід на нові світові ринки збуту, де ще не сформувалися конкурентні відносини, надходження іноземного капіталу у вітчизняну економіку.

Проте на даний час офіційна консолідована інформація щодо обсягів екологічного підприємництва в Україні практично недоступна. Вона є дуже складною для обчислень, так як, по-перше, наявна в Україні класифікація економічних видів діяльності не виокремлює цієї сфери підприємницької діяльності. По-друге, в Україні відсутня статистична звітність з питань екологічного підприємництва, не існує систем збору статистичної інформації для відстеження стану цього сектору. В 2017 році Міністерство аграрної політики та продовольства України розпочало збір власних даних для документування розвитку галузі на основі даних оперативного моніторингу органічного сільського господарства серед органів сертифікації, які сертифікували органічне виробництво та торгівлю органічними продуктами відповідно до органічного законодавства ЄС в Україні, але ці дані поки що не повні та стосуються тільки сільського господарства. Тому інформацію про стан та перспективи розвитку екологічного підприємництва в Україні зараз можна отримати переважно не з офіційної державної статистики, а з різноманітних досліджень, які проводяться міжнародними установами і організаціями, вітчизняними та зарубіжними науковцями, маркетинговими компаніями. Зокрема, європейські дослідження розміру сектору екологічних товарів і послуг в Україні (за класифікацією ОЕСР) показують, що його мінімальний розмір в 2006р. становив 112,6 млрд грн (22,6 млрд доларів США)[7]. Це – значно більше, ніж у попередні роки: у 2005р. – 18 млрд грн (3,6 млрд доларів США), у 2004р. – 17,6 млрд грн (3,5 млрд доларів США), у 2003р. – 12 млрд грн (2,6 млрд доларів США). Варто зазначити, що дві третини сектору входять до групи управління ресурсами і одна третина – до групи захисту довкілля. Очікується, що в Україні розмір сектору буде зростати.

Пропонуємо розглянути наступні напрями розвитку ЕП в Україні: (1) екологізація системи управління підприємств та організацій; (2) екологізація процесу виробництва; (3) формування ланцюгів поставок і перехід до циркулярної економіки; (4) управління поводженням з відходами (або надання послуг іншим підприємствам чи населенню щодо поводження з відходами); (5) виробництво екологічних товарів/послуг .

(1) Екологізація системи управління

Історично і логічно екологізація діяльності підприємства починається з прийняття окремих управлінських рішень щодо екологізації, які поступово переростають у формування нового типу управління – *екологічного менеджменту*, принципово орієнтованого на екологізацію продукції, процесу виробництва й мінімізацію негативних впливів бізнес-діяльності на довкілля. При цьому реалізація цих завдань має узгоджуватись із досягненням підприємством інших пріоритетних цілей, включаючи максимізацію прибутку і забезпечення конкурентоспроможності.

З метою надання нормативно-методичної допомоги організаціям, особливо малим і середнім підприємствам, при розробленні та впровадженні системи екологічного менеджменту (СЕМ), Міжнародна організація стандартизації ISO розробила серію стандартів на системи екологічного менеджменту – ISO 14000, які містять настанови щодо поетапного запровадження системи екологічного управління, використовуючи оцінювання екологічних характеристик. Застосування системного підходу до управління екологічними аспектами забезпечує скорочення споживання на одиницю продукції сировини, води, енергії. До інших переваг можна зарахувати також економію на витратах, поліпшення якості продукції й виробничих процесів, забезпечення безперебійності виробництва, поліпшення умов праці, що веде до посилення мотивації персоналу, і, звичайно, поліпшення іміджу організації. Як свідчать статистичні дані (рис.2), кількість підприємств, сертифікованих за стандартом ISO14001, щороку зростає, що свідчить про перспективи розвитку екологічного підприємництва.

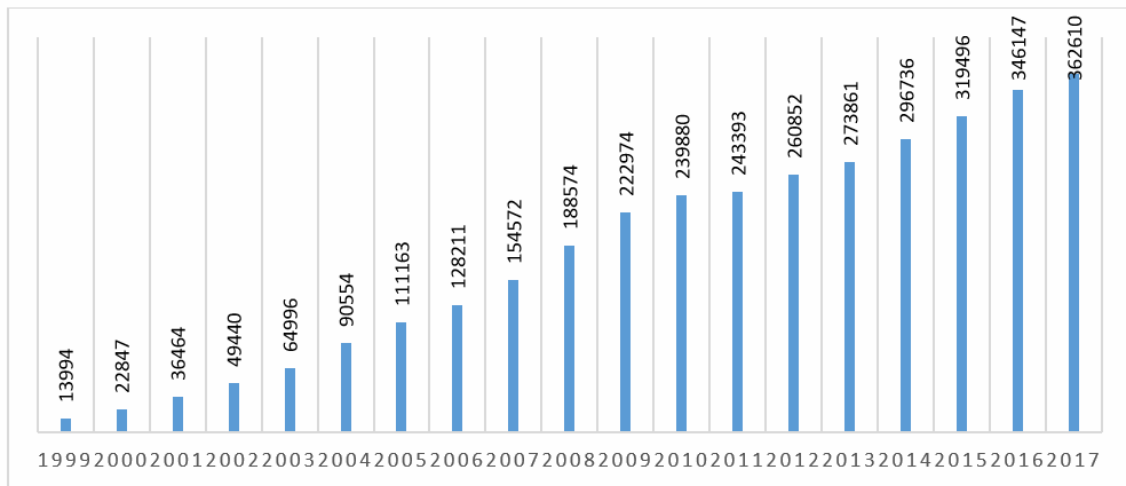

Рис. 2. Кількість підприємств, сертифікованих за стандартом ISO14001, у світі в 1999-2017 р.р. [10]

Євроінтеграційний курс вимагає від України освоєння міжнародних норм та правил ведення господарської діяльності. У зв'язку з цим, прийняття Україною ISO серії 14000 як національних стандартів (ДСТУ) стало першим кроком на шляху систематизації діяльності підприємств у сфері екології. Україна прийняла ці стандарти через рік після затвердження їх в ISO. Проте реальної бази для того, щоб ці стандарти запрацювали в нашій країні, на той момент не було. Тому попри доволі переконливі аргументи «за» та швидкі темпи розвитку у світі, сертифікат ISO 14000 не набув широкої популярності в українських ділових колах, і реальне впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах України відбувалось і відбувається зараз дуже повільно (рис.3). Сертифікат на систему менеджменту ISO 14001 в Україні найбільш затребуваний у машинобудуванні (30 чинних сертифікатів станом на 2018 р.), харчовій (28), будівництві (27), металургії (23 сертифікати) [10]

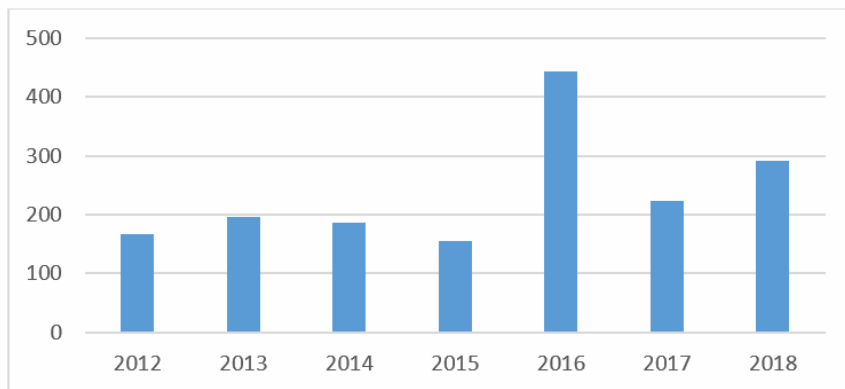

Рис. 3. Кількість підприємств, сертифікованих за стандартом ISO14001, в Україні в 2012-2018 р.р. [10]

Впровадження системи екологічного менеджменту на основі базового міжнародного стандарту ISO 14001 є масштабним завданням, яке здебільшого під силу тільки великим організаціям. Для малих підприємств вирішити цю складну задачу можна шляхом розділення процесу впровадження на етапи. Допомогти в цьому може опублікований в 2019 р. оновлений стандарт ISO 14005 «Системи управління якістю. Настанови щодо гнучкого підходу до поетапного впровадження» [18], який допомагає компаніям всіх форм і розмірів поступово впроваджувати СЕМ, отримуючи вигоди на кожному етапі. Малі та середні підприємницькі структури отримують інструмент для впровадження СЕМ поетапним, гнучким способом, адаптованим до їхніх конкретних потреб. Це дає змогу отримувати вигоду від початку, щоб в кінцевому підсумку відповідати вимогам стандарту ISO 14001. На нашу думку, виконання настанов стандарту ISO 14005 щодо гнучкого підходу до поетапного впровадження суттєво прискорить впровадження екологічного менеджменту в Україні та сприятиме розвитку екологічного підприємництва.

(2) Екологізація процесу виробництва.

Більш чисте виробництво (БЧВ) – концепція, розроблена ЮНЕП в 1989 р. Її ключова ідея полягає в тому, що будь-яка компанія або підприємство може поліпшити виробничі процеси за рахунок зменшення кількості відходів та турботи про довкілля, отримуючи при цьому додатковий економічний дохід. У процесі впровадження БЧВ виявилось, що, крім екологічно чистішого виробництва, для підприємств актуальним є й ефективне використання ресурсів та енергії. Ресурсоефективність вимагає раціонального використання у технологічному процесі сировини, вторинних ресурсів, відходів та передбачає зниження споживання сировини, матеріалів, води і енергетичних ресурсів, відмову від використання токсичних речовин, а також

скорочення обсягів усіх викидів та відходів підприємства. Ця діяльність беззаперечно актуальна для України, адже, наприклад, енергоемність країни сьогодні в 2,6 разів вища від середніх світових показників та найвища серед європейських держав (рис.4).

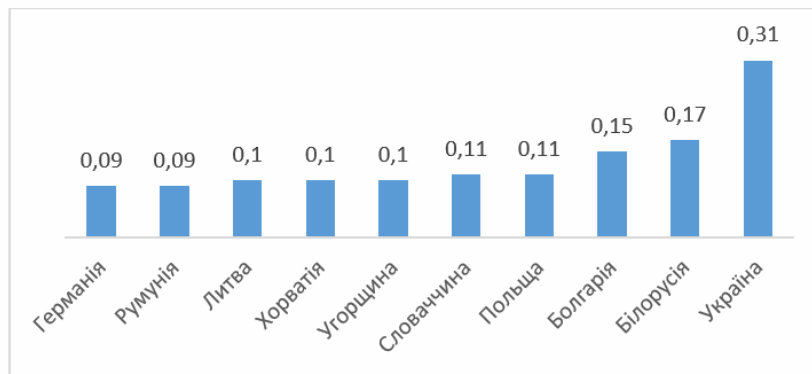

Рис. 4. Енергоемність у європейських країнах (ІЕА,2014) [20]

Після підписання повної та всеохоплюючої угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС наша держава взяла на себе зобов'язання дотримуватися стандартів ЄС із ресурсо- та енергоефективності. Для забезпечення експертного, технічного та інституційного підґрунтя для впровадження ресурсоефективного та більш чистого виробництва на малих і середніх підприємствах в Україні створено Центр ресурсоефективного та чистого виробництва під патронатом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Цей центр пропонує послуги підприємствам, які прагнуть забезпечити відповідність виробничих процесів вимогам національних і міжнародних стандартів якості та екологічної безпеки. Консультативна та інжинірингова підтримка з боку Центру дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів, зменшити вплив на довкілля, посилити привабливість українських підприємств та їх конкурентоздатність. Після співпраці з Центром РЕЧВ 66% компаній впровадили ресурсоефективне обладнання чи технології (середній показник в Україні -10%). За період 2013-2019 р.р. Центр РЕЧВ оцінив ресурсоефективність 165 підприємств України, впроваджено 570 опцій. Сумарна економія від впровадження запропонованих за результатів оцінки заходів становила 75 млн євро. Економія ресурсів склала: 180 тис МВт год електроенергії та тепла; 12100 т матеріалів; 2млн м³ води; зменшити викиди на 41500 т CO₂-екв; хімічних речовин - на 1300 кг. Загальний потенціал економії становить близько 10370 тис. грн на рік, а середній термін окупності проектів – один рік. [3].

Ключовим інструментом методики РЕЧВ є використання ефективного екологічного менеджменту.

(3) Формування ланцюгів поставок і перехід до циркулярної економіки

Циркулярна економіка, базуючись на впровадженні системи екологічного менеджменту на підприємстві та застосуванні чистих технологій, розширює екологічну відповідальність підприємництва за межі власне організації та розглядає зменшення впливу на довкілля в межах життєвого циклу товару «від колиски до могили» (Cradle-to-cradle): розробка та дизайн товару на засадах промислової екології – поставка екологічно чистих ресурсів, сировини і енергії з відновлюваних джерел – впровадження у виробництво чистих технологій – «зелена» логістика – «зелені» продажі та маркетинг – відповідальне використання товару – утилізація/зворотна логістика, яка повертає продукти і матеріали на нове коло. Циркулярна економіка націлена забезпечувати поетапне відтворення принципів ресурсоефективності та безвідходності, закладених в самій природі. При цьому відходи одного підприємства стають сировиною для іншого, наступного в ланцюгу створення вартості.

В Україні наявний великий потенціал для впровадження циркулярної економіки. Зокрема, зараз швидкими темпами розвивається налагодження використання біологічних промислових відходів (соломи, лушпиння, деревини та ін.) для виготовлення паливних пелет - одного з перспективних альтернативних видів палива. Використання пелет є доцільним як з економічної точки зору, так і з огляду на екологічну безпеку. Тенденція здорожчання викопного палива (газ, нафта, вугілля) тільки збільшуватиме ефективність використання паливних пелет. Кількість компаній-виробників деревних пелет в Україні в 2017р. становила 360, в 2018 – 521, в 2019 – 625. Поточний обсяг ринку пелет з біомаси для потреб населення (індивідуальне опалення) в Україні можна оцінити в 500 тис.т на рік зі збільшенням до 3 млн.т на рік до 2035 року (оцінка ґрунтується на ключових показниках «Енергетичної стратегії України на період до 2035 року», прогнозі НТЦ «Біомаса» за структурою споживання твердих біопалив і прогнозі виробництва теплової енергії з ВДЕ по різних секторах до 2050 року) [8].

Застосування циркулярних бізнес-моделей екологічного підприємництва в різних галузях призведе до суттєвих екологічних, економічних і соціальних вигод. Так, їх впровадження, наприклад, в автомобілебудуванні, за оцінками експертів, створить можливість скоротити споживання сировинних ресурсів на 98%; забезпечити економію енергії - на рівні 83%, зниження вартості готової продукції - до 40% і викидів вуглекислого газу - до 87%. Що стосується створення додаткових робочих місць, то, наприклад, для США прогнозована цифра становить в цьому випадку 180 тис [12].

(4) Управління поводженням з відходами (або надання послуг іншим підприємствам чи населенню щодо поводження з відходами)

Переробка відходів і повторне використання матеріалів в Україні є нагальною проблемою і викликом для розвитку екологічного підприємництва. В аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» [1] відзначено, що ситуація з відходами в Україні характеризується недотриманням екологічних вимог при їх видаленні та браком сучасних систем їх збору, переробки й утилізації. За даними Міністерства екології та природних ресурсів, щороку в Україні утворюється близько 10т відходів на людину проти 5т у країнах ЄС. Загалом в Україні вже накопичено близько 36 млрд т відходів, що становить понад 50 тис. т на 1км² нашої держави. Рівень утилізації - близько 30% промислових та близько 4% побутових відходів, що значно менше, ніж в європейських державах.

Відсутність ефективної системи перероблення відходів призводить до втрати Україною щороку мільйонів тонн цінних матеріалів, що містяться у них та потенційно можуть бути залучені до господарської діяльності. Розвиток перероблення відходів є невід'ємною частиною підвищення ефективності використання природних ресурсів і переходу до сталої економіки. [1]

Можливості екологічного підприємництва у поводженні з відходами передбачають: (1) збір відходів; (2) переробку та вторинну переробку відходів; (3) утилізацію відходів.

Збір відходів, рівень поширення роздільного збору відходів та частка ресурсоцінних компонентів, що отримуються в такий спосіб, є важливим аспектом впровадження інновацій у сфері поводження з побутовими відходами. В Україні у 1181 населеному пункті розпочата робота щодо впровадження роздільного збирання побутових відходів [5]. Рівень охоплення населення роздільним збиранням відходів менше 50% в одинадцяти регіонах України. Найменший показник — 17,5% в Харківській області, найвищий — 88,6% у Вінницькій області. Середній по Україні показник — 53,1%. У результаті роздільного збору побутових відходів частка отриманих ресурсоцінних компонентів в середньому по Україні становить 5,6%, найменший показник — 0,2% в Донецькій області, найвищий — 31,7% у Закарпатській області [4]. Такі показники свідчать, з одного боку, про низький рівень розвитку галузі, з іншого – про наявність великого неосвоєного ринку та виняткових можливостей для розвитку бізнесу.

Не менші можливості для екологічного підприємництва можуть бути і в переробці та вторинній переробці відходів, тому що, по-перше, існують внутрішній та міжнародний ринки вторинної сировини; по-друге, технології переробки та вторинної переробки є здебільшого простими і добре зрозумілими; по-третє, в Україні є великий обсяг сировини, яка доступна для вторинної переробки [7].

Особливої уваги заслуговують відходи промислових, комерційних і адміністративних установ: здебільшого їх набагато легше переробити, ніж відходи домогосподарств. Основна причина полягає в тому, що відходи промислових, комерційних і адміністративних установ пов'язані з їхньою економічною діяльністю: кількість різних відходів є зазвичай невеликою, а обсяг відходів на одну одиницю є великим порівняно з домогосподарствами. Це означає, що можливо зібрати чималу кількість сировини для вторинної переробки від відносно невеликої кількості промислових, комерційних і адміністративних установ. Після того як відходи буде зібрано, їх сортування потребуватиме менших зусиль, ніж сортування відходів домогосподарств.

Переробка відходів домогосподарств також є перспективною, проте вона може бути недоцільною за відсутності договору з органами самоврядування. Така можливість стане більш очевидною в майбутньому, коли буде запроваджено нормативно-правову та організаційну бази, що сприятимуть участі МСП в управлінні відходами домогосподарств і зменшуватимуть ризики МСП, які існують у цій сфері нині [7].

Основними напрямками підтримки та стимулювання екологічного підприємництва інноваційного типу у сфері поводження з відходами є: (1) удосконалення системи тарифів та платежів з метою забезпечення покриття поточних і капітальних витрат управління відходами, стимулювання виробників і споживачів до більш раціонального поводження з відходами, заохочення впровадження маловідходних технологій. (2) Впровадження програмно-цільового підходу до управління відходами; (3) реалізація принципу розширеної відповідальності виробника («забруднювач платить»). (4) Використання різних типів державно-приватного партнерства з метою реалізації різних проектів (сервісні контракти; контракти на управління; лізингові угоди; угоди БЕП (будівництво - експлуатація - передача); спільні підприємства). (5) Інформування широких верств населення за допомогою реалізації пілотних програм і демонстраційних проектів; соціальної реклами в засобах масової інформації та зовнішньої реклами; проведення курсів та семінарів.

(5) Виробництво екологічних товарів/послуг

Цей напрям стосується тих екологічних вигід або екологічних цінностей, які надає споживачам підприємство в процесі своєї діяльності. Деякі компанії розробляють продукти або послуги, що зменшують залежність від невідновлюваних джерел енергії шляхом впровадження різних видів альтернативної енергетики. Інші виробляють продукцію зі сміття та живих матеріалів або надають послуги щодо ремонту, відновлення або переробки речей (наприклад, матеріал для дитячих майданчиків з гумових шин або перероблених дерев'яних піддонів, відновлення меблів тощо). Фермери та переробники можуть пропонувати екопродукти, виготовлені тільки з природних матеріалів за допомогою щадливих до довкілля технологій (органічні фрукти та овочі або безфосфатні миючі засоби) і т.п.

Безсумнівним лідером в Україні можна вважати виробництво органічної продукції. Наша держава має значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку і вже досягла певних результатів у розвитку власного органічного виробництва. Україна на сьогодні посідає 20-те місце серед провідних країн світу за обсягом сільськогосподарських угідь, які вже сертифіковані для виробництва органічної продукції. Станом на 01.01.2017 р. кількість таких земель становила

420 тис. га (рис.5). При цьому, Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні по площі органічної ріллі. Крім того, в Україні сертифіковано 570 тис. га площ дикоросів, збори з яких переважно експортуються в країни ЄС.

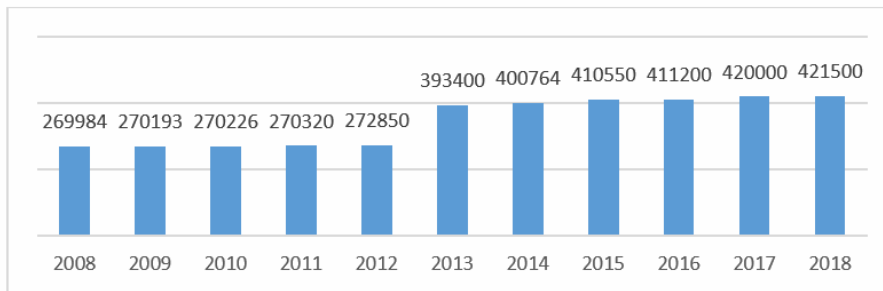

Рис. 5. Динаміка сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, в Україні, га [9, 21]

Офіційні статистичні дані IFOAM підтверджують, що зацікавленість підприємців виробництвом екологічно чистої продукції зростає: якщо в 2002 році в Україні було зареєстровано 31 господарство зі статусом органічного, то в 2017р. їх налічувалося вже 375 (рис.6).

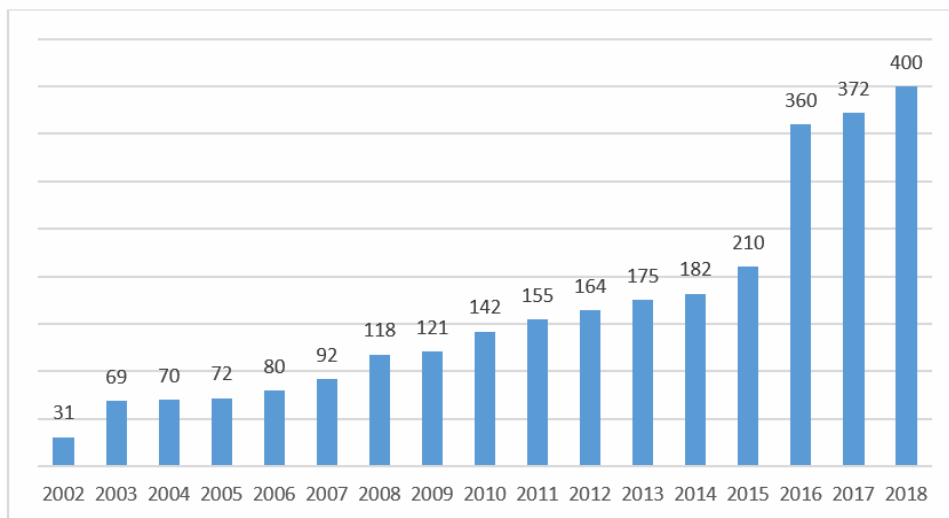

Рис. 6. Кількість сертифікованих органічних господарств в Україні в 2002-2017 рр [9, 21]

У вітчизняному органічному підприємстві надзвичайно великою є роль малого та середнього бізнесу. Кількість виробників, переробників, торговельників і роздрібних продавців в органічному сільському господарстві України зростає, а отже малі та середні підприємства відіграють важливу роль у розширенні місцевих і експортних ринків. В даний час переважна більшість сільськогосподарських підприємств у країні - це малі та середні підприємства, які дуже важливі для створення робочих місць, особливо в сільській місцевості. Для підтримки місцевого підприємництва стартапам надаються громадські консультативні послуги та фінансова допомога, а також послуги для комплексних інноваційних стратегій для малих і середніх підприємств [13]. Однак отримати доступ до коштів нелегко. Малим і середнім підприємствам агробізнесу отримати кредит в банках складно, а небанківські кредитно-фінансові організації слабо розвинені і не можуть конкурувати з фінансовими установами [2]. Крім того, малі та середні підприємства стикаються з іншими проблемами: корупція, відсутність розвиненої системи управління ризиками, неефективне податкове регулювання, високі ставки податків, нерозвинена ринкова інфраструктура та обмежувальна фіскальна політика, - це лише деякі з них. Хоча інституційні умови для малих та середніх підприємств змінилися останнім часом, вони, як і раніше, не відповідають потребам створення сприятливого середовища для інвестування у малий та середній бізнес [2].

Для стимулювання розвитку сільськогосподарського екологічного підприємництва потрібно: (1) розробити і впровадити національний план дій щодо органічного сільського господарства, у співпраці та із залученням усіх ключових зацікавлених сторін; (2) забезпечити інформаційну, юридичну та фінансову підтримку органічних фермерських кооперативів; (3) впровадити фіскальні механізми стимулювання збереження довкілля (наприклад, платежі за послуги екосистем), а також штрафні санкції за дії, які шкодять навколишньому середовищу (тобто принцип «забруднювач платить»); (4) розвивати внутрішній ринок органічних продуктів шляхом інвестування в сертифікацію, просвітництво споживачів щодо переваг органічних продуктів, партнерство з приватними компаніями щодо інвестування у створення ринку, підтримка кооперативів у забезпеченні більш стабільних поставок на ринок і, де це можливо, забезпечення поставок під керівництвом уряду. (5) Забезпечити навчання виробників та розвиток людського потенціалу; (6) створення привабливого інвестиційного середовища для сектору за рахунок кредитів під низький відсоток, державно-приватного партнерства, сприяння інвестиційним можливостям, а також нормативно-правових реформ.

Висновки

Формування й освоєння світового ринку екологічних товарів і послуг, який швидко розвивається, створює унікальні можливості для розвитку екологічного підприємництва в нашій державі. Зацікавленість та допомога міжнародних організацій, громадських рухів та державних установ щодо екологізації бізнесу постійно зростає і робить цей сектор економіки надзвичайно привабливим. Між тим розвиток екологічно орієнтованого підприємництва в Україні здійснюється без координації взаємодії всіх суб'єктів природоохоронної діяльності; досі не створений цілісний ефективний механізм формування, підтримки та стимулювання такої діяльності.

Для розвитку малого та середнього екологічного бізнесу та поліпшення умов його діяльності уряду необхідно: (1) завершити формування нормативно-правової бази у сфері екологічної підприємницької діяльності; (2) активізувати фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку екологічного підприємництва (у сферах виробництва обладнання для контролю за забрудненням довкілля; очищення повітря, води; економії та збереження ресурсів; використання вторинної сировини; збирання, переробки й утилізації відходів, тощо); (3) удосконалити систему страхування комерційного ризику в разі невиконання зобов'язань за договором внаслідок форс-мажору або ризику невиконання фінансових зобов'язань; (4) розробити і впровадити систему фінансових та кредитних важелів стимулювання виробництва екологічних товарів та розвитку сфери екологічних послуг; (5) стимулювати ефективний попит на екологічну продукцію й послуги насамперед політикою «зелених» державних закупівель; (6) забезпечувати полегшений доступ підприємствам, що виробляють екологічну продукцію, до послуг, що надаються урядовими структурами; безпосередньо брати участь у маркетингу й демонстрації зразків екологічних технологій; (7) сприяти «озелененню» банків (наприклад, упроваджувати програми оцінки банками впливу проектів на навколишнє середовище або врахування необхідності інвестицій в охорону навколишнього середовища) [9]

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що розвиток екологічного підприємництва в Україні є інноваційним, прибутковим та перспективним напрямом економічної діяльності. Але його розвиток стримує недосконала правова база, відсутність фінансування та механізмів підтримки та стимулювання. Саме тому головним завданням є консолідація зусиль законодавців, урядових, наукових, бізнесових кіл суспільства на оптимальному комплексному вирішенні методологічних, стратегічних і тактичних проблем формування національної системи розвитку екологічного підприємництва, виробленні стратегії інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів, що дає змогу відкрити перспективи для впровадження інноваційно вигідного виду бізнесу і тим самим забезпечити її конкурентоспроможність.

Список літератури.

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». – К. : НІСД, 2018. – 688 с
2. Ведення агробізнесу в Україні (2018) // Офіційний сайт Українського Клубу Аграрного Бізнесу.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: - http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf (дата звернення: 25.02.2020)
3. Екомодернізація української промисловості/ Центр РЕЧВ, 2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.resrc.org/publications-ua/>
4. Інноваційне підприємництво в сфері поводження з побутовими відходами: міжнародний контекст і регіональні особливості України / І. А. Островський, С. Ю. Юр'єва, О. П. Коюда, О. І. Славута. // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – №12. – С. 16–21.
5. Інформація щодо впровадження сучасних методів та технологій у сфері поводження з побутовими відходами, 30.09.2019 // Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/informatsiya-shhodo-vprovadzhennya-suchasnih-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-4/> (дата звернення: 26.02.2020)
6. Калетнік Г. М. Зелений бізнес – перспектива підприємництва / Г. М. Калетнік, К. В. Козак. // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – №12. – С. 36.
7. Марушевський Г., Хікман Д. «Зелений» бізнес для малих і середніх підприємств/ за заг. ред. Кучеренко О. // Федерація канадських муніципалітетів / Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» - К., 2017-54с.
8. Огляд ринку твердого біопалива в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://drovnik.ua/pochitat/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-gynka-tverdogo-biotopliva-v-ukraine-45> (дата звернення: 27.02.2020)
9. Офіційний сайт Федерації органічного руху в Україні. Органік в Україні [Електронний ресурс].- 2019.- URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (дата звернення: 05.03.2019).
10. Офіційний сайт ISO. ISO Survey of certifications to management system standards [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://isotc.iso.org/livelink/livelink?func=ll&objId=18808772&objAction=browse&viewType=1> (дата звернення: 25.02.2020)
11. Офіційний сайт Євростату. Environmental economy – statistics by Member State. - [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_economy (дата звернення: 27.02.2020)

12. Офіційний сайт Фонду Еллен Макартур [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/> (дата звернення: 27.02.2020)
13. Перспективи розвитку «зеленої» економіки в Україні: аналітичний огляд// Програма «Озеленення економіки в країнах Східного партнерства» (ЕaP GREEN) під керівництвом ПРООН. – Женева-Київ, 2018.- 16с.
14. Vacchus, J. (2018), “Triggering the Trade Transition: The G20’s Role in Reconciling Rules for Trade and Climate Change White Paper”, *ICTSD*.
15. Berle, G. (1991), “The Green Entrepreneur: Business Opportunities That Can Save the Earth and Make You Money Liberty”, *Hall Press, Blue Ridge Summit, PA*
16. The official site of Eurostat Statistics Explained (2020), Environmental goods and services sector, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Environmental_goods_and_services_sector (Accessed 25 February 2020)
17. The official site of Plunkett Research (2019), “Green Technology (GreenTech), Clean Technology (CleanTech), & Sustainability Market Research”, available at: <https://www.plunkettresearch.com/industries/green-technology-greentech-cleantech-market-research/> (Accessed 25 February 2020)
18. Online Browsing Platform (OBP) (2019), “Environmental management systems — Guidelines for a flexible approach to phased implementation”, available at: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:14005:ed-2:v1:en> (Accessed 26 February 2020)
19. Kislakova N., Pavliska O., Mtibelashvili T. (2007), “Umwelttechnikmärkte in ausgewählten GUS-Ländern: Russland, Ukraine, Georgien”//Austrian Society for Environment and Technology (OGUT), Pressegespräch, available at: https://www.oegut.at/downloads/pdf/praes_ee_up5-pressegesprach.pdf (Accessed 25 February 2020)
20. Savchuk S.(2019) “Ukraine: Energy Efficiency and Renewable Energy”, available at: <https://sae.gov.ua/uk/documents/2386> (Accessed 25 February 2020)
21. Schaltegger, S. (2002). “A framework for ecopreneurship”. *Greener Management International*, 38, 45–58, available at: <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00006> (Accessed 25 February 2020)
22. Willer H., Lernoud J. (2018), “The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging trends 2018”. *FiBL&IFOAM – Organic International. Germany: Medienhaus Plump, 2018. - 348 p.*

References.

1. National Institute for Strategic Studies (2018), “Analitichna dopovid' do Schorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2018 rotsi” [Analytical Report to the Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine “On Internal and External Situation of Ukraine in 2018], NISD, Kyiv, Ukraine.
2. The official site of Ukrainian Agribusiness Club (2018), “Doing Agribusiness In Ukraine”, available at: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/DoingAgribusinessInUkraine_2018.pdf (Accessed 25 February 2020)
3. The official site of the Resource Efficient and Cleaner Production Centre (2019), “Eco-modernization of Ukrainian industry”, available at: <http://www.recpc.org/publications-ua/> (Accessed 25 February 2020)
4. Ostrovs'kyj, I. A. Yur'ieva, S. Yu. Koiuda, O. P. and Slavuta, O. I. (2019), “Innovative entrepreneurship in the field of household waste management: the international context and regional features of Ukraine”, *Investytsii: praktyka ta dosvid, vol.12*, pp. 16–21.
5. The official site of the Ministry of Community and Territorial Development of Ukraine (2019), “Information on the implementation of modern methods and technologies in the field of household waste management”, available at: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zkhk/terretory/informatsiya-shhodo-vprovadzhennya-suchasnih-metodiv-ta-tehnologiy-u-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami3/> (Accessed 26 February 2020)
6. Kaletnik, H. M. and Kozak, K. V. (2016), “Green business is an entrepreneurial perspective”, *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol.12, p. 36.
7. Kucherenko, O. Marushevs'kyj H. and Khikman D. (2017), “Zelenyj” biznes dlia malykh i serednykh pidpriemstv” [Green business for small and medium enterprises], *Federatsiia kanads'kykh munitsypalitetiv. Proekt mizhnarodnoi tekhnichnoi dopomohy «Partnerstvo dlia rozvytku mist»*, Kyiv, Ukraine.
8. Biofuel Materials Exchange in Ukraine (2019), “Overview of the biofuel market in Ukraine”, available at: <https://drovnik.ua/pochitat/sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya-rynka-tverdogo-biotopliva-v-ukraine-45> (Accessed 27 February 2020)
9. The official site of Federation of Organic Movement of Ukraine (2019), “Organic in Ukraine”, available at: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2019-01-26-13-42-29> (Accessed 5 March 2019)
10. The official site of ISO (2018), “ISO Survey of certifications to management system standards”, available at: <https://isotc.iso.org/livelink/livelink?func=ll&objId=18808772&objAction=browse&viewType=1> (Accessed 25 February 2020)
11. The official site of Eurostat Statistics Explained (2020), “Environmental economy – statistics by Member State”, available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Environmental_economy_%E2%80%93_statistics_by_Member_State. (Accessed 27 February 2020)
12. The official site of the Ellen MacArthur Foundation (2020), available at: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/> (Accessed 27 February 2020)

13. EaP GREEN (2018), *Perspektyvy rozvytku «zelenoi» ekonomiky v Ukraini: analitychnyj ohliad* [Prospects for Green Economy Development in Ukraine: An Analytical Review], UNDP-led Greening Economy Program (EaP GREEN), *Zheneva-Kyiv*.
14. Bacchus, J. (2018), *Triggering the Trade Transition: The G20's Role in Reconciling Rules for Trade and Climate Change White Paper*, *ICTSD, Geneva, Switzerland*.
15. Berle, G. (1991), *The Green Entrepreneur: Business Opportunities That Can Save the Earth and Make You Money* Liberty, *Hall Press, Blue Ridge Summit, USA*.
16. The official site of Eurostat Statistics Explained (2020), “Environmental goods and services sector”, available at: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/ Environmental_goods_and_services_sector](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Environmental_goods_and_services_sector) (Accessed 25 February 2020)
17. The official site of Plunkett Research (2019), “Green Technology (GreenTech), Clean Technology (CleanTech), & Sustainability Market Research”, available at: <https://www.plunkettresearch.com/industries/green-technology-greentech-cleantech-market-research/> (Accessed 25 February 2020)
18. Online Browsing Platform (OBP) (2019), “Environmental management systems — Guidelines for a flexible approach to phased implementation”, available at: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:14005:ed-2:v1:en> (Accessed 26 February 2020)
19. Kisliakova, N. Pavliska, O. and Mtibelashvili, T. (2007), “Umwelttechnikmärkte in ausgewählten GUS-Ländern: Russland, Ukraine, Georgien”, Austrian Society for Environment and Technology (OGUT), Pressegespräch, available at: https://www.oegut.at/downloads/pdf/praes_ee_up5-presseggesprach.pdf (Accessed 25 February 2020)
20. Savchuk, S. (2019), “Ukraine: Energy Efficiency and Renewable Energy”, available at: <https://sae.gov.ua/uk/documents/2386> (Accessed 25 February 2020)
21. Schaltegger, S. (2002), “A framework for ecopreneurship”. *Greener Management International*, vol. 38, pp.45–58, available at: <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00006> (Accessed 25 February 2020)
22. Willer, H. and Lernoud, J. (2018), *The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging trends 2018*, *FiBL&IFOAM – Organic International. Medienhaus Plump, Germany*.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2020 р.